

РИСТОВА, Александра¹

УДК:343.82:343.261
343.82:343.261(497.7)

КАЗНА ЗАТВОР

Апстракт

Затворската казна во законот се однесува на казната изречена од судот на поединец кој е осуден за кривично дело доволно сериозно за да наложи затворање. Тој е камен-темелник на системите за кривична правда ширум светот и служи за повеќе цели, вклучувајќи казнување, рехабилитација, одвраќање и општествена заштита.

Кога некое лице ќе биде прогласено за виновно за сторено кривично дело, судијата што го води предметот ја одредува соодветната казна, која може да вклучува и период поминат во затвор. Должината на затворската казна вообичаено зависи од различни фактори, како што се тежината на кривичното дело, криминалната историја на обвинетиот, олеснителни или отежнувачки околности и насоките за казнување на јурисдикцијата.

Клучни зборови: пенитенцијарна, деликвент, обвинет, рехабилитација, одвраќање, суд.

RISTOVA Aleksandra²

UDK: 343.82:343.261
343.82:343.261(497.7)

PRISON

Abstract

A prison sentence in law refers to the punishment imposed by a court on an individual who has been convicted of a crime serious enough to warrant incarceration. It is a cornerstone of criminal justice systems worldwide and serves multiple purposes, including punishment, rehabilitation, deterrence, and societal protection.

When a person is found guilty of committing a crime, the judge presiding over the case determines the appropriate punishment, which may include a period of time spent in prison. The length of the prison sentence typically depends on various factors, such as the severity of the crime, the defendant's criminal history, mitigating or aggravating circumstances, and the jurisdiction's sentencing guidelines.

Key words: penitentiary, delinquent, defendant, rehabilitation, diversion, court

Вовед

Основната санкција на современото (па и на македонското) кривично право е казната. Таа му удира печат на целото кривично право, а најчесто му го дава и името. Казната како мерка на општествено реагирање против кривичното дело не е пронајдок на нашево време. Таа постои откако постои човештвото.

Затворот е казна со лишување од слободата на движењето на осудениот и со негово сместување во посебна пенитенцијарна установа. Како казна, затворот е

¹ Александра Ристова е студент на втор циклус на Правни студии на Правниот факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Северна Македонија. Email: aleksandra.207671@student.ugd.edu.mk

² Aleksandra Ristova is an MA student in Legal studies at the Faculty of Law, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia. Email: aleksandra.207671@student.ugd.edu.mk

кривична санкција од поново време: таа станува доминантна дури некаде на почетокот од предминатиот (XIX) век. Иако познати одамна, установите за лишување слобода дури во поново време ќе станат вистински пенитенцијарни установи. Порано тие главно служеле за чување на лицата на кои требало да им се суди, односно на оние врз кои требало да биде извршена смртна казна или некоја друга телесна казна. (Марјановиќ Г., 2016)

1. Затвор

За кривични дела на кривично одговорните сторители може да им се изречат следниве казни: 1) казна затвор; 2) парична казна; 3) забрана на вршење професија, дејност или должност; 4) забрана на управување со моторно возило и 5) протерување странец од земјата. Казната затвор може да се изрече само како главна казна.³

Затворските казни може многу да се разликуваат по времетраење, почнувајќи од денови или месеци за помали прекршоци до години, па дури и доживотен затвор за посериозни кривични дела. Во случаи на особено грозоморни злосторства или повторени престапи, судовите можат да изречат казни без можност за условно ослободување, што значи дека поединецот мора да го одлежи целиот мандат зад решетки.

Примарната цел на затворската казна често се гледа како казна, која служи за да ги повика поединците одговорни за нивните постапки и обезбедува форма на одмазда за штетата предизвикана на жртвите и општеството. Меѓутоа, само казната не е секогаш доволна за да се решат основните прашања кои можеби придонеле за криминално однесување.

Во многу јурисдикции, исто така, се фокусира на рехабилитацијата во затворскиот систем. Ова вклучува обезбедување можности на затворениците за образование, стручна обука, советување и други програми кои имаат за цел да им помогнат да се реинтегрираат во општеството по ослободувањето и да ја намалат веројатноста за повторно дело. Напорите за рехабилитација може да вклучуваат третман со злоупотреба на супстанции, часови за управување со гнев, обука за работни вештини и услуги за ментално здравје.

Дополнително, затворските казни имаат за цел да послужат како пречка за другите, обесхрабрувајќи ги потенцијалните престапници да се вклучат во криминално однесување со покажување на последиците од кршењето на законот. Тежината и сигурноста на казната играат клучна улога во теоријата на одвраќање, што сугерира дека поединците се со помала веројатност да извршат злосторства ако веруваат дека ќе се соочат со тешки последици.

И покрај овие цели, ефективноста на затворските казни во постигнувањето на одвраќање, рехабилитација и општествена заштита останува предмет на дебата. Критичарите тврдат дека затворите често не успеваат да ги решат основните причини за криминалот, што доведува до високи стапки на рецидиви меѓу ослободените затвореници. Згора на тоа, загриженоста е покрената за прашања како што се пренатрупаноста, несоодветната здравствена заштита, насилството и несразмерното влијание на затворањето врз маргинализираните заедници.

Во последниве години, се повеќе се препознава потребата од реформи во кривичното право, со повици за алтернативи на затворањето, како што се практики за ресторативна правда, програми за рехабилитација засновани во заедницата и мерки за пренасочување за ненасилните престапници. Напорите да се намали зависноста од затворот и да се решат системските нееднакости во правосудниот систем се во тек

³ Кривичен законик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 80/1999; 48/2001; 4/2002; 16/2002; 43/2003; 19/2004; 40/2004; 81/2005; 50/2006; 60/2006; 73/2006; 87/2007; 7/2008; 139/2008; 114/2009; 51/2011; 51/2011; 135/2011; 185/2011; 142/2012; 143/2012; 166/2012; 55/2013; 82/2013; 14/2014; 27/2014; 28/2014; 41/2014; 41/2014; 115/2014; 132/2014; 160/2014; 199/2014; 196/2015; 226/2015; 97/2017; 170/2017; 248/2018; 36/2023; 188/2023) чл. 33 став 1 и 2

додека општествата се стремат да ги балансираат целите на казнување, рехабилитација и јавна безбедност.

2. Добри и лоши страни на затворот

Широкото прифаќање на казната лишување од слобода се должи на повеќе нејзини предности:

Отстранување на криминалците од општото население

Отстранувањето на луѓето кои вршат злосторства од населението е предност на затворите. Штом ќе се најде и фати криминалец, мора да се одмери тежината на делото и да се изрече соодветната казна. Ако поединец е фатен како ограби куќа или убива лице и не добие затворска казна, веројатноста за повторување на кривичното дело расте експоненцијално. Криминалците треба да се отстранат од општеството за да се заштитат граѓаните кои го почитуваат законот и да се обезбеди шема на мир во заедницата.

Одвраќање на идните криминалци

Некои деца кои инаку би можеле да бидат криминалци може да бидат одвратени од помислата на затвор. Оваа „тактика за исплашување“ е професија за затвор. Децата кои имаат фундаментално разбирање на законот и знаат дека затворот не е место за забава може да избегнат кршење на законите. Идните криминалци може да изберат да дејствуваат на поинаков начин или да направат различни избори доколку има солидно разбирање за последиците. Децата или младите роднини на сегашните затвореници можеби ќе можат да го видат затворот од поблиска гледна точка и да одлучат да избегнат криминални активности.

Повторливи престапници

Затворот ги одвраќа повторените престапници, што е добро за затвор. Некои поранешни противници ќе се обидат да го следат законот што е можно поблиску за да избегнат враќање во затвор. Во овој случај, затворскиот систем е ефикасен во рехабилитацијата на затворениците и создавањето одговорни граѓани. Некои поранешни противници кои направиле искрени грешки можат да научат кои постапки се соодветни и ќе им овозможат да останат во заедницата и надвор од затвор. (R. Mayglothling, 2017)

Лишувањето од слобода како казна има и некои слабости:

Губење на семејните врски

Затворениците понекогаш ги губат семејните врски, што го прави ова слабост на затворите. Без разлика дали на членовите на семејството не им е дозволено да посетуваат поради нивната возраст или одбиваат да посетат поради лични причини, затворениците може да ги загубат семејните врски што постоеле пред да бидат затворени. Семејните врски се од суштинско значење ако реформираниот криминалец се надева дека ќе се реасимилира во работниот свет. Членовите на семејството се најверојатните членови на општеството да им дадат на затворениците место за живеење и втора шанса.

Ефекти врз семејствата

Семејствата може да се распаднаат додека затвореникот е на одлежување или да почнат да се расправаат за работи што е подобро да се остави сам. Сведочењето дека некој член од семејството оди во затвор е стресно за членовите на семејството и може да се појават стари расправи за да се избегнат вистинските чувства во врска со затворот. Затворениот член на семејството можеби поседувал највисок приход во домаќинството, што би го оставило семејството со помалку или без пари. Ставањето криминалец во затвор нагло отстранува член од семејството, а другите членови треба да научат да се приспособат на промената. (R. Mayglothling, 2017)

3. Ресоцијализација

Основното начело на пенологијата, како и на денешната пенетенцијарна практика, воопшто, е начелото на ресоцијализација, што обично се дефинира како настојување со најразлични методи и средства деликвентот да се убеди во потребата на слобода да се однесува сообразно со нормативно изразените барања на општеството, тој да се (пре)воспита така да се однесува, да се постигне тој и навистина така да се однесува. (Марјановиќ Ѓ., 2016)

Успешната ресоцијализација на осудените лица треба да обезбеди „позитивни промени поврзани со намерното формирање на самонасочено социјално и нормативно однесување на таквите лица што ќе им овозможат непречено да се интегрираат во општеството, што, секако, бара ефективни механизми на државна регулација и употреба на соодветни функции, методи и алатки“. Нивниот ефект треба да биде насочен кон создавање поволни услови за овој процес, заштита на интересите на општеството преку решавање на проблемите на осудените лица и неутрализирање на причините кои придонеле за извршување на кривичните дела од страна на овие лица, максимално неутрализирање на последиците од казната затвор итн.

Ресоцијализацијата мора да се сфати како насилно влијание врз осуденикот да изврши прилагодување на неговите социопсихолошки својства, да ги неутрализира негативните ставови, да ги спроведува одредбите од законот за кривична одговорност, а уште подобро, да всади почитување на законот. Постигнувањето на таков резултат се препознава како правна корекција, што е важен резултат од примената на казната, значаен показател за нејзината ефикасност. „Ресоцијализација“ е сложена социоправна категорија која опфаќа различни аспекти на обновувањето на општествените врски и за време и по издржувањето на казната. Затоа во казненоправната педагогија ресоцијализацијата се дели на казненоправна и постпенетенцијарна. (Kalatur, n.d.)

Ресоцијализација на казненоправниот дом е развој на однесување кое го почитува законот во казненоправната установа; постпенетенцијарната ресоцијализација опфаќа збир на мерки за вработување и уредување на живеење и воспоставување врски со ослободеното лице заради негова понатамошна социјална рехабилитација по ослободувањето, како резултат на што се враќа социјалниот статус на осудениот. и тој (таа) може да се врати во самостоен живот. (Nezhuyvets O., 2009).

4. Пенетенцијарни системи

Систем на заедничко издржување на казна: најстар и првобитен начин за издржување на казна. Под овој поим се подразбира начин на извршување на казна лишување од слобода кога сите осуденици се затвараат во заеднички простории во кои живеат заедно и без никаква класификациски критериуми во текот на терањето на казната. Со ова затворање се постигнува единствена строга изолација на осудениците од општеството и за нив во самата установа не биле предвидени конструктивни и рехабилитационски програми.

Ќелиски систем на затвор

а) Пенсилванискиот модел се гледа во напуштање на поранешниот систем на групно извршување на казната затвор поради спречување на криминални инфекции, односно поради вооченото лошо влијание од меѓусебната комуникација на осудените лица; воведување на системот самица, односно услови во кои што осудениот може да размислува за направениот грев. Предноста на овој систем во тој период е правдана со можноста за ограничување на негативните влијание на потешките осуденици врз другите. Престојот на поголем број осудени лица во една средина со можност за комуникација се сметал за добар услов за лоши влијанија, создавање на кланови и идникриминални групи, додека заедничката работа се сметала за неприфатлива бидејќи повеќе личело на претпријатие отколку на затвор.

б) Обернскиот модел е базиран на принципот на осамени осудени лица ноќе и заедничка работа преку ден. На осудените лица им била строго забранета комуникацијата за да се избегне проблемот на меѓусебно криминално влијание. Преку ден можеле да се обратат само на чуварите. Ваквиот живот имал за цел да создаде

дисциплина кај човекот, а казнувањето со работа да се привикне на работни обврски, да се спречи неморалот и да се обезбеди строго почитување на законот. Овој модел придонел за хуманизациски однос, но само во смисла на заедничка работа во установата. Во него осудениот со можност за стручно образование донекаде е доближен до реалниот живот на рехабилитацијата, но забраната за комуникација и тортура внесен во нејзиното спроведување поттикнала позитивни ефекти на таквата социјализација. (Арнаудовски Љ. & Груевска- Дракулевски , 2013)

Прогресивен (мешовит) систем на затвор

Во половината на 19 век ќелискиот систем претрпел критика. Воочено е дека состојбата во затворите станала неподнослива, дека не води кон превоспитување на осуденото лице, дека функцијата на нивната ресоцијализација е занемарена. Затоа тие се напуштаат, а наместо нив се воспоставува прогресивен или мешовит систем на казнени затвори врз принципот на воспитување и поправање на осудените. Овој систем обезбедува можност за општо и стручно образование на осудените, подобри материјални, хигиенски и други услови за престој, како и стручен кадар за таква функција на тие установи. Постојат повеќе модели и тоа: а) Англискиот модел поаѓа од начелото дека осуденото лице постепено треба да преминува од фаза на изолираност во слобода, односно од затворски услови до граѓанска слобода. Издржувањето на казна затвор се врши во фази, од самица, преку работни активности, до издржување на казна во помали затворски средини со послободен третман и без строг надзор. Тој премин зависел од однесувањето на осудениот во текот на издржување на казната. Таквото издржување на казна имало двојна цел: застрашување и поправање. Овој систем се одвивал во три фази: фаза на осаменост, фаза на заедничко издржување на казната, и условно пуштање. (Арнаудовски Љ. & Груевска- Дракулевски , 2013)

Ирски систем

Една варијанта од прогресивниот систем се јави во Ирска е позната како „Ирски систем“. Карактеристично за овој систем е воведувањето уште една фаза; пред условниот отпуст осуденикот минува низ режим на полуслобода во установа од полуотворен тип (т.н. слободник). Може со полно право да се тврди дека денес во светот надвладува токму Ирскиот систем. (Марјановиќ Ѓ., 2016)

5. Македонскиот казнен систем и казната затвор

Со укинувањето на смртната казна, македонскиот казнен систем формално се сведе на две казни што можат да се изречат како главни: затвор и парична казна, па на прв поглед може да изгледа дека со тоа е дојдено до крајните граници на неговата еволуција. Вака концептиран, нашиот казнен систем се јавува како мошне едноставен инструментариум. Неговото комбинирање со т.н. мерки за безбедност, што законот ги замислил и реализирал како кривични санкции на посебен колосек, паралелен со казните, го прави и мошне еластичен и функционален. Сепак, најзначајна карактеристика му е стриктната законитост: на сторителот може да му се изрече само казна предвидена со кривичниот. (Марјановиќ Ѓ., 2016)

Затвор е државна или приватна установа чија главна задача е притворање на луѓе со криминални дела, нивно казнување и превоспитување. Затворот може да се сретне во три форми и тоа: машки затвор, женски затвор и казнено поправна установа за малолетни лица. Капацитетите на затворите и условите во нив се разликуваат од една до друга држава. Затворените лица најчесто се затворени во ќелии, но постојат и посебни простории за поголемо казнување наречени самици. (Википедија, 2023)

Во Македонија постојат повеќе затвори, односно казненопоправни домови (КПД), како што се нарекуваат во официјалната терминологија, чиј вкупен капацитет изнесува 2 026 лица во затворскиот дел и 450 во притворските одделенија. Според големината, најголем затвор е КПД „Идризово“ чиј капацитет изнесува 1 094 лица, а потоа следуваат следниве затвори: КПД „Штип“ со капацитет од 210 лица; Затвор „Скопје“ со капацитет од 128 лица во затворскиот дел и 310 лица во притворските одделенија; Затвор „Куманово“ со капацитет од 178 лица во затворскиот дел и 48 лица во притворските

одделенија; Затвор „Прилеп“ со капацитет од 85 лица во затворскиот дел и 16 лица во притворските одделенија; КПД од отворен тип „Струга“, со капацитет од 60 лица; Затвор „Тетово“, со капацитет од 48 лица во затворскиот дел и 24 лица во притворските одделенија; Затвор „Битола“, со капацитет од 60 лица во затворскиот дел и 22 лица во притворските одделенија; Затвор „Струмица“, со капацитет од 62 лица; Затвор „Гевгелија“, со капацитет од 43 лица во затворскиот дел и 12 лица во притворските одделенија; Отворено одделение во Крива Паланка, со капацитет од 23 лица; и Малолетнички затвор „Охрид“, со капацитет од 35 лица во затворскиот дел и 18 лица во притворските одделенија. Покрај овие затвори, постои и Воспитно-поправен дом во Тетово со капацитет од 43 лица. Притоа, во 2014 година, во македонските затвори биле сместени 2 976 осудени лица и 401 притворено лице. (Колку затвори има во Македонија?, 2024)

6. Извештај од последователни посети за состојбата и условите во казненопоправните установи во Република Северна Македонија во јули 2021

Овој извештај е подготвен во рамките на проектот „Елиминација на мачењето и нечовечкото постапување во затворите и установите за лишување од слобода“, финансиски поддржан од Европската Унија. За целите на проектот е склучен Меморандум за соработка помеѓу Македонското здружение на млади правници, Хелсиншкиот комитет за човекови права и Управата за извршување на санкциите. Извештајот се базира на теренски посети од страна на претставничката од Хелсиншкиот комитет за човекови права – Ина Џугуманова, претставници од Македонското здружение на млади правници – Арбен Гудачи, како и надворешни експерти ангажирани од мониторинг тимот, психијатар – Марија Костадиновска и психотерапевт – Елисавета Секуловска. Експертите беа ангажирани со цел проценка на потенцијалниот импакт на материјалните услови во затворите и установите за лишување од слобода врз лицата коишто престојуваат во овие установи. Проценката е спроведена преку обезбедување на психијатриско и психотерапевтско советување на осудените лица и разговор со стручните служби во казненопоправните установи, пред сè, здравствените и социјалните работници. Теренските посети беа спроведени во текот на месец јули 2021 година, како последователни посети на редовните кои мониторинг тимот ги спроведе во период од август до октомври 2020 година. Последователните теренски посети беа спроведени во 4 казненопоправни установи во кои беа забележани најголем број 4 КПД „Куманово“ – 6.7.2021 КПД „Штип“ – 8.7.2021 КПД „Тетово“ – 13.7.2021 КПД „Идризово“ – 15.7.2021 КАЛЕНДАР НА АКТИВНОСТИ недостатоци за време на спроведување на редовните посети и тоа во: КПД „Идризово“, КПД „Штип“, КПД „Куманово“ и КПУ „Тетово“.

Иако за време на последователните посети мониторинг тимот забележа подобрување во казненопоправните установи, најмногу во поглед на унапредување на материјалните услови, пенитенцијарниот систем сè уште се соочува со големи проблеми и предизвици. Како најгорливи проблеми остануваат пристапот до здравствената заштита, образовниот процес и процесот на ресоцијализација на осудените лица, необучените раководни и стручни кадри во казненопоправните установи и неефикасните внатрешни и надворешни механизми за пријавување и гонење на случаи на тортура и нечовечко постапување спрема осудените лица. (Хелсиншки комитет за човекови права, 2021)

Заклучок

Од излагањето во овој труд, можеме да заклучиме дека во македонското право, затворската казна е еден од основните начини на казнување за кривични дела. Затворските казни се определуваат во законските прописи, кои уредуваат различни аспекти на кривичното право, како што се Кривичниот законик и Законот за извршување на казните. Во македонскиот правен контекст, ресоцијализацијата во затвор се однесува на процесот на промена и рехабилитација на осудените лица со цел нивната успешна

реинтеграција во општеството по завршување на затворската казна. Овој процес е од суштинско значење не само за самиот осуден, туку и за општеството како цел. Правниот систем на Република Северна Македонија има за цел да го одржува редот и сигурноста во друштвото, преку примената на законски казни кои се пропишани за кривичните дела. Затворските казни се еден од инструментите кои се користат за оваа цел, со цел да се дефинира казната соодветно на тежината на престапот и да се осигура правда за жртвите.

Користена литература

- Марјановиќ Ѓ., К. М. (2016). *Македонско кривично право - општ дел*. Скопје.
- R. Mayglothing. (2017). *Pros and cons of prison*. Повратено од <https://classroom.synonym.com/why-do-inmates-end-up-back-in-prison-12081729.html>
- Kalatur, M. (н.д.). *Re-Socialization of Convicted Persons: Stages and Methods*. Повратено од <https://www.abacademies.org/articles/resocialization-of-convicted-persons-stages-and-methods-9462.html>
- Nezhvyets O., Z. L. (2009).). *Re-socialization of convicts and persons released from prisons: A monograph.*
- Арнаудовски Љ., & Груевска- Дракулевски , А. (2013). *Пенологија со извршно казнено право на Република Македонија (втор дел)*. Скопје.
- Википедија. (2023). *Затвор*. Повратено од <https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80>
- Колку затвори има во Македонија?* (2024). Повратено од Машки Магазин: <https://maskimagazin.faktor.mk/kolku-zatvori-ima-vo-makedonija>
- Хелсиншки комитет за човекови права. (2021). *Извештај од последователни посети за состојбата и условите во Казненопоправните установи во република северна македонија Во јули 2021*. Скопје.